

УКРАЇНА ТА ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНА ЄВРОПА: БЕЗПЕКОВІ ВИМІРИ

© *Сергій ФЕДУНЯК*

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-709-3-4>

Велика війна, що повернулася на Європейський континент у 2014 р., виявила практично повну відсутність засобів підтримання миру і стабільності, а також механізмів впливу на агресора. «Стара Європа» разом з існуючими інститутами безпеки, насамперед Північноатлантичним Альянсом та ОБСЄ, демонструють неспроможність щодо адекватного реагування на існуючі безпекові виклики та загрози. Ситуація також погіршується фактичною втраченою Сполученими Штатами Америки за каденції адміністрації Д. Трампа своєї глобальної лідерської ідентичності. Тому за таких обставин видається надзвичайно важливим на додачу до вже існуючих створити нові ефективні інструменти і механізми відновлення миру і стабільності. Ключову роль у цьому можуть відіграти Україна і держави Центрально-Східної Європи.

Політико-безпекова ситуація в Центрально-Східній Європі. Зовнішньополітична і безпекова ситуація країни залежить не лише від її внутрішніх ресурсно-силових параметрів, але й, за визначенням українських дослідників В. Крушинського і В. Константинова,

від конфігурації системи міжнародних відносин, зокрема, ефективного функціонування структурно-функціональних макрорегіональних комплексів, з яких вона складається. Впродовж кількох останніх десятиліть Україна знаходилася в межах двох таких комплексів: Євро-Азійського і Центрально-Східноєвропейського, причому з динамікою поступового дрейфу до Європи¹.

Зростаюче значення для України Центрально-Східноєвропейського комплексу² викликано необхідністю заповнити вакуум безпеки, який виник внаслідок зростання російської загрози останніх десятиліть, а згодом і прямої військової агресії з боку РФ з одного боку, та сумнівів стосовно спроможності західних безпекових інститутів надати ефективну допомогу з іншого. Все це відбувалося в умовах пошуку молодого державою своєї ідентичності і власного місця у постбіполярній міжнародній системі.

Країни Центрально-Східної Європи переживали певною мірою, схожі процеси. Як зазначають В. Крушинський і В. Константинов, особливістю розвитку країн регіону з початку 90-х років «стало прагнення відтворити власну європейську ідентичність та закріпити її в інституційних та нормативних межах західноєвропейського регіону»³. Але мова йшла не стільки про створення нової, скільки про відновлення ідентичності, що сформувалася в рамках європейської цивілізації в докомуністичний період, або, іншими словами, про «повернення до Європи»⁴. Для них Україна і нові незалежні держави колишнього СРСР стали своєрідним тренувальним майданчиком для політичного самоствердження, а також відпрацювання моделей взаємодії в рамках регіону та майбутньої інтеграції до Євросоюзу і НАТО.

З початку 90-х років держави регіону взяли курс на переорієнтацію своєї економічної і безпекової політики на європейські і євроатлантичні інтеграційні структури, що, звичайно, не могло не справити вплив на їхні відносини з суб'єктами з-поза меж ареалу західної цивілізації. Слід особливо відзначити позитивну

¹ Автор вживає термін «підсистема безпеки», дещо звужуючи зміст поняття структурно-функціональних макрорегіонального комплексу. Україна ще відносно недавно була одночасно учасницею Євроазійської і Євроатлантичної підсистем безпеки. Див.: Федуняк С. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи безпеки Заходу і Нових незалежних держав. Чернівці : Рута, 2005. 336 с. Проте розвиток пострадянського регіону і, особливо, російська агресія сприяли все більшому дистанціюванню України від колективних інституційних форм та її переходу до вибіркового двосторонніх відносин.

² Крушинський В., Константинов В. Структурна організація міжнародного середовища України та її значення для української зовнішньої політики. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України : збірник наукових праць*. Київ, 2006. Вип. 32. С. 439–441.

³ Там само. С. 442.

⁴ При цьому було дуже важливим, щоб новоповернута ідентичність включала в себе модерні риси, а не чіплялася за елементи автократії та ресентименту міжвоєнного періоду.

стабілізуючу роль процесів інтеграції країн ЦСЄ для безпекової сфери: підготовка до членства в Євросоюзі і НАТО прискорювала створення договірно-інституційної мережі з країнами, що включала не лише колишніх членів Варшавського Договору, але й пострадянського простору, і це у кінцевому підсумку, заповнювало «вакуум безпеки», залишений розпадом комуністичного табору на початку 90-х років⁵. Звичайно, держави ЦСЄ мали власні, історично обумовлені особливості взаємовідносин з країнами з-поза меж регіону, але у процесі європейської та євроатлантичної інтеграції вплив цього чинника навіть у двосторонніх відносинах ставав менш значним. Прагнення повернутись до родини європейських народів сприяло, принаймні на час процедури вступу, пом'якшенню історичних суперечностей і конфліктів.

Безпекові процеси у Центрально-Східній Європі насамперед були невід'ємною частиною трендів, породжених припиненням існування біполярної системи міжнародних відносин. Після завершення холодної війни ще приблизно півтора десятиліття провідні європейські актори фактично відмовлялися від розширення і утримання територіального впливу за межами власного політико-цивілізаційного простору, до якого також зараховувався й Центрально-Східноєвропейський регіон.

З одного боку, рух Північноатлантичного Альянсу і Європейського Союзу на схід європейського континенту був спрямований на територіальну консолідацію Західної цивілізації у вигляді приєднання європейських земель, що у попередні історичні періоди розвивалися в контексті спільної історії континенту. При цьому Сполучені Штати та їх союзники підкреслено відмовлялися від посилення впливу на терені колишнього СРСР за винятком балтійського регіону. Пострадянські держави сприймалися виключно в якості партнерів і їхнє членство в НАТО і ЄС розглядалося в крайньому випадку як подія далекого майбутнього. З іншого боку, це ж саме можна сказати й про Російську Федерацію, яка намагалася відновити політико-економічний контроль на пострадянському просторі, при цьому уникаючи виходити за межі колишнього Радянського Союзу. Таким чином, геополітика пост біполярної доби мала досить консервативний характер і полягала у збереженні провідними акторами впливу у межах попередніх ареалів періоду холодної війни.

⁵ Офіційно це не було прописано, однак у процесі прийому нових членів склалася практика, що країни-апліканти до НАТО не могли перебувати у фазі гострого конфлікту з іншими державами і/або мати нерегульовані кордони з сусідами, оскільки це могло ускладнити застосування положень Статті 5 Вашингтонського договору і, зрештою, підірвати цілісність Альянсу. Подібні міркування існують і у випадку членства у ЄС: переобтяження територіально-політичними проблемами окремих держав-членів призводить до зниженню інституційної ефективності Союзу загалом.

Що ж стосується України початку 90-х років, то її еліта і суспільство знаходилося у активному пошуку зовнішньополітичних і безпекових пріоритетів. Перспективи постбіполярного розвитку розглядалися у Києві переважно у позитивних тонах як можливість побудувати загальноєвропейську систему безпеки, відкидаючи блокові обмеження холодної війни. При цьому сприйняття західних сусідів – колишніх членів Варшавського договору було досить суперечливим: вони розглядалися не лише як майбутні партнери, але й як виклик чи навіть загроза для становлення української державності, зважаючи на бурхливу історію взаємодії народів впродовж кількох попередніх століть. Київ небезпідставно очікував спалахів «ресентименту» у країнах ЦСЄ, але при цьому сподівався на політичний авторитет та інституційну спроможність європейських і євроатлантичних інституцій, що здатні не допустити висловлення та реалізацію територіальних претензій до України. Це, зрештою, спрацювало – в середині 90-х років кілька сусідніх держав-перших кандидатів на вступ до НАТО у терміновому порядку документально підтвердили незмінність кордонів з колишніми республіками СРСР, а саме Російською Федерацією, Білоруссю і Україною.

Проте на початку XXI ст. безпекові процеси на Євразійському континенті набули несприятливого розвитку, що проявилось у зміщенні балансу сил на користь так званих «держав-ревізіоністів». Кризові явища західного суспільства, а також стагнація європейських і євроатлантичних інститутів загалом заклали передумови для розширення економіко-політичного впливу Китаю на континенті. Це знайшло свій прояв у реалізації китайського проєкту «Один пояс – один шлях», однією із стратегічних серед цілей якого є поступова економічна переорієнтація Європейського Союзу зі Сполучених Штатів на Китай⁶. Загалом, можна припустити, що геополітика XXI ст. набуде рис біполярного протистояння Вашингтону і Пекіну за глобальне домінування і в якості одного із перших кроків КНР розпочала процес витіснення із традиційних сфер впливу шляхом ізоляції від провідних європейських союзників і партнерів.

Інша держава-ревізіоніст Росія також скористалася тимчасовим ослабленням Заходу для геополітичного наступу на пострадянському просторі та території колишнього радянського блоку з метою фактичного територіального відновлення СРСР і, по можливості, відтворення «поясу безпеки» у Центрально-Східній Європі періоду «холодної війни»⁷. Геополітична

⁶ Федуняк С. Балтійсько-Чорноморський регіон у контексті пост-біполярної геополітики. Інститут демократизації і розвитку. Середа, 6 травня 2020 р. URL: <https://institutedd.org/blog/posts/baltiysko-chornomorskiy-region-u-konteksti-post-bipolyarnoi-geopolitiki>

⁷ Там само.

активність розглядалася російськими правителями не лише крізь призму збільшення території, але й у контексті вирішення екзистенційних проблем культурно-цивілізаційної ідентичності. Мова йшла про те, чи Московське царство, а згодом і Росія, залишається периферійною європейською країною з перспективами перетворення на протекторат великих європейських держав, або ж отримує шанс стати провідною континентальною потугою⁸.

Основним місцем реалізації російських геополітичних планів став Балтійсько-Чорноморський регіон. Наприкінці XVIII ст. було здійснено приєднання Північного Причорномор'я і Криму у 1783 р., а також спільно з імперією Габсбургів і Пруссією остаточну ліквідацію колишнього регіонального конкурента Речі Посполитої у 1795 р. У середині XX ст. з метою створення плацдарму для «стрибка в Європу» Радянський Союз окупував Бессарабію і держави Балтії навесні і влітку 1940 р. Відмінність нинішнього підходу полягає у тому, що Росія прагне більшою мірою відновити політичний вплив на території колишнього СРСР і навіть Центрально-Східної Європи, аніж довести свої загальноєвропейські геополітичні претензії. У 2014 р. вона окупувала Кримський півострів і частину донецького регіону України, а ще раніше, у 2008 р. – частину території Грузії.

На жаль, членство держав у НАТО і ЄС не дає повної гарантії від загроз, викликаних активізацією російського і китайського експансіонізму на європейському континенті. У випадку подальшого послаблення військово-політичного впливу Сполучених Штатів у Європі і продовження ерозії усталених і молодих демократичних суспільств, може бути виникнути питання щодо стійкості західної цивілізаційної орієнтації молодих демократій регіону.

Історико-політичні передумови безпекової взаємодії України і держав ЦСЄ. Можна погодитися з твердженням відомого українського дослідника Г. Перепелиці, що контроль над Східноєвропейським регіоном дає контроль над усім континентом, а отже від безпеки у Східній Європі залежатиме загальноконтинентальна безпека⁹. Вже кілька років з початку російської військової агресії Україна перетворюється на ключовий безпековий елемент регіону.

Звичайно, з початку 90-х років регіон Центрально-Східної Європи займав вагоме місце в контексті формування безпекових засад України і розглядався, з одного боку, як багатообіцяючий майданчик для реалізації нових

⁸ Схожим чином нинішній російський правлячий клас формулює це завдання перед собою: нехай і неповноцінна європеїзація, або ж, зростаюча ісламізація і повзуче поглинання Китаєм.

⁹ Аналітична записка. Система регіональної безпеки в Східній Європі. Місце і формати залучення України. 28.11.2017. URL: <https://geostrategy.org.ua/analitika/analitichna-zapyska/analitichna-zapyska-systema-regionalnoyi-bezpeky-v-shidniy-yevropi-misce-i-formaty-zaluchennya-ukrayiny>

можливостей молодій українській державі, а з іншого боку – як певне джерело небезпеки, зважаючи на можливу наявність територіальних претензій і проблем правового закріплення західних кордонів¹⁰. Коріння безпекової співпраці України з державами Центрально-Східної Європи визначаються кількома групами чинників.

Насамперед, української землі завжди були глибоко зануреними у східноєвропейський історико-політичний контекст. Різноманітні взаємодії не лише створювали досвід контактів, але й на жаль, неминуче породжували історичні травми, про що, зокрема, свідчать періодичні загострення в українсько-польських відносинах. По-друге, Україна як інтегральна частина колишнього СРСР, на думку східноєвропейців, перебрала на себе частину імперської спадщини, точніше, відповідальності за геополітичну експансію Російської імперії в регіоні.

Наслідком цього з одного боку була певна настороженість східноєвропейських еліт до новоствореної Української держави, її політики і зовнішньополітичних та безпекових пріоритетів, оскільки до кінця не виключалися прагнення молодій державі заявити про себе шляхом територіальних претензій до сусідів. З іншого боку, Україна сприймалась не як самостійний міжнародний суб'єкт, а як частина підконтрольного Росії пострадянського простору з неясними перспективами незалежного існування. Як наслідок, виникала невпевненість східноєвропейських еліт стосовно шляхів, інструментів та механізмів забезпечення власної безпеки, у тому числі й зважаючи на слабкість України та невизначеність її майбутнього. Все це, зрештою, і призвело до прискореної інтеграції країн до Північноатлантичного Альянсу з метою подолання вакууму безпеки, який виник внаслідок припинення існування Організації Варшавського Договору та появи слабких держав по периметру східних кордонів регіону ЦСЄ. Слід також зазначити, що вступ до ЄС і НАТО створили додаткові інституційні обмеження на двосторонню безпекову взаємодію держав регіону з Україною. Політика у сфері безпеки значною мірою переміщувалась з Варшави чи Вільнюса до Брюсселя.

Коли мова йде про формування позиції країн ЦСЄ стосовно війни Росії проти України, то вона, на думку української дослідниці Т. Метольової, спричинена географічним наближенням до Росії, з якою ці країни мають спільний кордон, а також спільним минулим у рамках соціалістичного табору, що дозволяє «усвідомлювати серйозність, масштабність і глибину виниклої загрози як безпосередньо цим

¹⁰ Федуняк С. Г. Безпекові чинники українсько-польських відносинах. *Спадщина Пілсудського та Петлюри. Минуле, сьогодення та майбутнє партнерства Польщі та України* : монографія / В. Балюк, М. Дорошко, В. Парух та ін. ; наук. ред. В. Балюк, Ю. Макар, М. Дорошко. Київ : Ніка-Центр ; Люблін : Видавництво УМКС, 2021. С. 330.

країнам, так і всьому світові»¹¹. Російська агресія щодо України пробуджує історичну пам'ять народів регіону і вносить додаткові аспекти до безпекової політики як на двосторонньому так і інституційному рівнях.

Безпекові аспекти політики країн ЦСЄ щодо України. Після вступу держав регіону до Євросоюзу і НАТО на стратегічному рівні безпекові проблеми включно із залученням зовнішніх суб'єктів, зокрема, України, вирішуються не в національних столицях, а у Брюсселі і Вашингтоні. Проте, можна констатувати вплив держав ЦСЄ на формування спільної політики у сфері безпеки, зокрема, Європейського Союзу. Свідченням цьому може слугувати поява безпрецедентного документу, який став серйозним кроком ЄС до спільного розуміння стратегічних загроз і викликів безпеці, а також шляхів реагування.

21 березня 2022 р. міністрів закордонних справ та оборони країн – членів ЄС у Брюсселі затвердили документ під назвою «Стратегічний компас», у якому було зафіксовано спільне бачення політики безпеки та оборони Європейського Союзу на наступні п'ять-десять років. Документ розглядає російську воєнну агресію проти України як «тектонічну зміну» в історії континенту та суттєве порушення міжнародного права. Зважаючи на повернення деяких країн до силової політики (power politics), Європейський Союз вимагає трансформації для збереження статусу сильного і спроможного у сфері безпеки. З цією метою автори документу вважають, що ЄС вимагає посилення стратегічної автономії та співпраці з партнерами з метою захисту спільних інтересів і цінностей¹².

Очевидно, що при реалізації Євросоюзом цього документу чільне місце відводиться країнам ЦСЄ, що постають перед особливими у порівнянні із західноєвропейськими партнерами, безпековими вимогами та занепокоєннями.

Зрозуміло, що попри загальне стратегічне бачення безпекової взаємодії країн ЦСЄ і України кожна держава регіону має свої специфічні підходи, сформовані під впливом як культурно-історичних чинників, так і реальними потребами економічного розвитку.

Традиційно найбільш стратегічно важливою державою регіону для України є Польща. Російська агресія 2014 р. актуалізувала безпекові

¹¹ Метельова Т. О. Країни Центральної Європи і міжнародна безпека: спільне і відмінне в українському питанні. Інститут всесвітньої історії НАН України. 2015. URL: <https://ivinas.gov.ua/en/publications-main/articles-main/krainy-tsentralnoi-yevropy-i-mizhnarodna-bezpeka-spilne-i-vidminne-v-ukrainskomu-pytanni-en.html>

¹² Давимука О. О. Ухвалення «Стратегічного компасу» Європейського Союзу. Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД. С. 1-2. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/evropeyskiy_kompas.pdf. Повний текст документу див. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. Council of the European Union. 21 March 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>

чинники у двосторонніх україно-польських відносинах. Насамперед, українське керівництво цікавило продовження та навіть посилення політичної підтримки з боку Варшави, зокрема, в рамках ЄС і НАТО, а також надання військово-технічної допомоги з боку як Альянсу, так і власне Польщі. У цьому контексті важливого значення набували твердість і послідовність польського керівництва у справі введення і посилення санкцій щодо РФ¹³.

Своєю чергою, застосування військової сили з боку Москви активувало для Польщі проблему захисту суверенітету та територіальної цілісності, зважаючи на активне ведення Росією гібридної і підготовки до конвенційної війни у регіоні Центральнo-Східної Європи, з одного боку; і фактичну неготовність військової структури Альянсу і його членів до ведення ефективних бойових дій у разі прямої агресії Росії з іншого. У разі же розвитку ситуації за найнесприятливішим сценарієм, тобто початку повномасштабної війни, Варшава отримувала додатковий час для розгортання власних сил і перекидання контингентів союзних військ, зважаючи на те, що Україна відтягувала на себе основні сили агресора¹⁴.

Слід констатувати, що Польща завжди була особливим і нелегким партнером. З одного боку, польська політична і військова еліта проявляє серйозне розуміння щодо зростаючого значення України для безпеки власної країни і намагається робити практичні висновки з ситуації, що склалася, надаючи Україні системну, тривалу і об'ємну допомогу¹⁵. З іншого боку, відносини з Україною часто стають заручниками внутрішньополітичної боротьби. І в результаті, як зазначає відомий польський дослідник Л. Адамський, «серед польських політичних сил меншає бажання підтримувати сусіда – на шкоду безпеці й престижу польської держави, а також (як це не парадоксально) перспективам реалізації очікувань значної частини власного електорату»¹⁶.

Це насамперед підтвердилося після початку президентської каденції К. Навроцького у серпні 2024 р. Новий польський очільник заявив про свою незгоду із прискореним вступом України до Євросоюзу і висловився стосовно необхідності захисту польських інтересів в процесі приєднання. Йдучи назустріч чималій частині власного електорату, К. Навроцький неодноразово наголошував на необхідності обговорення із Києвом історичних питань, що роз'єднують

¹³ Федуняк С. Г. Безпекові чинники українсько-польських відносинах... С. 332–333.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Адамський Л. Польська «не політика» щодо України та її наслідки. *Нова Польща*. URL: <https://novapolshcha.pl/article/polska-nepolitika-shodo-ukrayini-ta-yiyi-naslidki/>

¹⁶ Там само.

обидва народи¹⁷. Він вважає, що українське керівництво недостатньо цінить допомогу, яку надає Польща Україні для відбиття російської агресії¹⁸.

Водночас практична політика Варшави спрямована на вагому підтримку України, оскільки, попри риторику, польське керівництво не готово відмовлятися від такого важеля впливу на українських партнерів, а також демонстрації статусу в європейському та євроатлантичному середовищі. За інформацією посла України і Польщі В. Бондаря, у 2025 р. українські та польські політики і урядовці зустрілися понад сто разів для обговорення нагальних проблем двосторонньої взаємодії. Між обома державами відбувається взаємовигідний обмін, оскільки Україна не лише отримує допомогу військового характеру, але й допомагає Польщі посилювати її обороноспроможність. Мова йде про передачу практичного бойового досвіду польським військовим у галузі застосування безпілотних апаратів. Співпраця відбувається на двосторонньому рівні і по лінії Україна-НАТО в рамках відкритого у лютому 2025 р. Спільного центру аналізу, підготовки та освіти (JATEC) у Бидгощі¹⁹. Військова допомога Польщі також включає передачу військової техніки, тренування українських військових на польських полігонах тощо. Минулого року країна виділила 100 млн євро на реалізацію ініціативи PURL²⁰ для закупівлі американської зброї. Слід також зазначити, що Варшава взяла участь у 14 зустрічах Коаліції охочих, що свідчить про розуміння польськими урядовцями важливості України з точки зору реалізації безпеки Речі Посполитої. Свідченням інтенсивності двостороннього діалогу може частота контактів на різних рівнях. Зокрема, минулого року відбулося понад сто візитів високопосадовців, включаючи президентів, прем'єр-міністрів і міністрів закордонних справ; щоквартально зустрічалися спікери парламентів обох держав²¹.

¹⁷ Олішук І. Президент Польщі виступив проти прискореного вступу України до ЄС. Захід.Нет. 16 грудня 2025 р. URL: https://zaxid.net/ugorshhina_zablokuvala_zayavu_z_otsinkoyu_progresu_ukrayini_na_shlyahu_do_yes_n_1626160

¹⁸ Лисогор І. Навроцький заявив, що Зеленський сприймає Польщу як «належне». Туск порадив йому не зважати, якщо не хоче допомогти. Лівий берег. 15 грудня 2025 р. URL: https://lb.ua/world/2025/12/15/711970_navrotskiy_zayaviv_scho.html

¹⁹ Посол розповів про співпрацю України і Польщі у безпековій сфері. Укрінформ. 14 січня 2026 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/4079748-posol-rozpoviv-pro-spivpracu-ukraini-j-polsi-u-bezpekovij-sferi.html>

²⁰ PURL (Prioritized Ukraine Requirements List) – ініціатива США та НАТО, що дозволяє країнам-партнерам фінансувати закупівлю критично необхідного американського озброєння для України через централізований фонд НАТО, прискорюючи постачання та забезпечуючи координацію поставок за пріоритетним списком потреб України.

²¹ Посол розповів про співпрацю України і Польщі...

На політику Чеської Республіки щодо України справляють вплив історично притаманні для значної частини громадян проросійські настрої, зумовлені традиційним русофільством, панславізмом, присутністю російського капіталу та інформаційних ресурсів, а також бажання уникнути участі у конфлікті у будь-якому вигляді²². Водночас, в чеському суспільному середовищі зберігається пам'ять про радянське вторгнення 1968 р., яке у свідомості асоціюється з нинішньою агресією РФ проти України. Можна було б сюди долучити й історичні уроки 1938 р., коли влада і суспільство капітулювали перед зовнішньою загрозою. Така суперечливість проступала в окремих діях попереднього Президента М. Земана. Крім того, Чеська Республіка спільно з Кіпром, Словаччиною та Угорщиною на початку осені 2014 р., посиляючись на економічні причини, виступили проти накладання санкцій з боку Євросоюзу на РФ²³.

Більш чітко виражена проукраїнська позиція Чеської Республіки стала проявлятися після приходу до влади президента П. Павела у березні 2023 р. Новий очільник глибоко розуміє геополітичні наслідки російської агресії, а також необхідність протидії з боку європейських та євроатлантичних інститутів²⁴. Базою двосторонніх безпекових відносин стала укладена 18 липня 2024 р. «Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Чеською Республікою»²⁵. Згідно документу, взяла на себе зобов'язання підтримувати Україну «стільки, скільки буде потрібно для того, щоб допомогти Україні захистити себе, відновити свою територіальну цілісність у межах її міжнародно визнаних кордонів, забезпечити її вільне та демократичне майбутнє, дати Україні змогу продовжувати надавати послуги своєму народові та підтримувати функціонування української економіки, а також стримувати майбутню російську агресію»²⁶.

З лютого по липень 2024 р. Чеська Республіка вже надала військову допомогу на суму понад 400 млн євро. Прага взяла на себе зобов'язання надавати допомогу Україні в рамках таких інституційних структур та ініціатив, як ЄС, НАТО, Контактна групи з питань оборони України (UDCG) тощо. Також станом

²² Жовтенко Т. Вишеградська четвірка й України: еволюція стосунків і їх сучасні безпекові виміри. Демократичний транзит у країнах Вишеградської групи й Україні: вибрані аспекти. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. С. 197.

²³ Там само.

²⁴ Кутелєва І. Президент Чехії: заклавши очі на війну в Україні, ми розв'яжемо руки іншим агресорам. *Українська правда*. 24 вересня 2025 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/09/24/7220960/>

²⁵ Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Чеською Республікою. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-92237>

²⁶ Там само.

на липень 2024 р. Чеська Республіка вступила до коаліцій держав з питань артилерії, авіації та розмінування²⁷.

Угода містить цікаве положення, що засвідчує її характер двостороннього оборонного союзу. Згідно документу, «учасники докладатимуть зусиль для забезпечення того, щоб військові спроможності України були на такому рівні, щоб у випадку зовнішньої військової агресії проти Чеської Республіки Україна була здатна надати ефективну військову допомогу»²⁸.

Сучасне керівництво республіки на чолі з Президентом П. Павелом послідовно підтримують Україну у її боротьбі з російською агресією. Зокрема, Чехія вже надала значну військову та гуманітарну допомогу, зокрема бойові машини, безпілотні літальні апарати, бронезилети, мобільні глушники для захисту цивільного населення від дронів атак, а також медичне обладнання, включно з апаратами штучної вентиляції легень і медичними ліжками²⁹. Уряд Чеської Республіки на засіданні 3 вересня 2025 р., прийняв Програму «Україна 2026–2030», що передбачає щорічну допомогу в розмірі 1 млрд крон або близько 40 млн євро³⁰.

Одним з найбільш яскравих проявів чеської підтримки України стала ініціатива по наданню близько 1,8 млн артилерійських снарядів, що наразі успішно реалізується і вже коштувала чеському бюджету понад 114 млрд крон³¹. Очевидно, що хоча, на відміну від Польщі, Чехія не має спільного кордону з Україною і територіально віддалена від театру військових дій, Президент П. Павел розуміє стратегічне значення України для європейської оборони і безпеки. Наслідки парламентських виборів, що відбулися у жовтні минулого року, можуть дещо ускладнити чеську допомогу Україні: колишній і нинішній прем'єр А. Бабіш висловлював бажання припинити участь у програмі по постачанню боеприпасів у разі приходу до влади його партії³².

²⁷ Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Чеською Республікою. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-92237>

²⁸ Там само.

²⁹ Президент Чехії Петр Павел відвідав Україну. 22.03.2025 Посольство Чеської Республіки у Києві. URL: https://mzv.gov.cz/kyev/uk/x2005_11_03/x2025_04_02.html

³⁰ Уряд Чехії схвалив допомогу Україні до 2030 року. Укрінформ. 14 січня 2026 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4032576-urad-kehii-shvaliv-programu-dopomogi-ukraini-do-2030-roku.html>

³¹ Саєнко В. Чеська ініціатива працює: Сабіра назвав, скільки снарядів Україна отримає до кінця року. УНІАН. 12 серпня 2025 р. URL: <https://www.unian.ua/war/cheska-iniciativa-pracyuye-sibiga-nazvav-kilkist-snaryadiv-yaki-ukrajina-otrimaye-do-kincy-roku-13095291.html>

³² Кобзар Ю. «Не дамо жодної крони»: переможець виборів у Чехії пообіцяв скасувати допомогу Україні. УНІАН. 8 жовтня 2025 р. URL: <https://www.unian.ua/world/ne-damo-zhodnoji-kroni-peremozhec-viboriv-v-kehiji-poobicyav-skasuvati-dopomogu-ukrajini-13156623.html>

Позиція Словаччини стосовно російської агресії 2014 р. була із самого початку суперечливою. Зокрема, у листопаді того ж року прем'єр-міністр Р. Фіцо опублікував заяву, в якій висловив тезу про «вирішеність питання Криму», а також про небажаність подальшого зближення України з Північноатлантичним Альянсом. Наприкінці квітня 2015 р. словацький прем'єр заявив про готовність узяти участь у військовому параді 9 травня в Москві. Одночасно, від участі у цьому параді відмовився Президент Словацької Республіки А. Кіска. Проте загалом Словаччина знаходилася в полі загальної політики ЄС стосовно України і причина цього, на думку українського дослідника Т. Жовтенка, помітний економічний і політичний вплив Німеччини³³.

У силу особливостей двосторонніх словацько-українських відносин, їхня безпекова складова має переважно невійськовий характер і зосереджена на напрямках локального двостороннього характеру. 17 жовтня 2025 р. під час третього раунду спільних міжурядових консультацій, що відбулись у Кошицях (Словаччина) було ухвалено Дорожню карту спільних дій Урядів України і Словацької Республіки. Обидві сторони зазначили важливість співпраці в галузі підвищення енергетичної стійкості. Словацька сторона надала Україні пакет енергетичного обладнання вартістю 500 тис. євро³⁴.

Незважаючи на гуманітарну підтримку України, словацьке керівництво прем'єра Р. Фіцо послідовно дотримується курсу на відмову від військової і фінансової допомоги Києву в рамках європейських і євроатлантичних інститутів. Під приводом необхідності запинки бойових дій і припинення страждань людей він нещодавно заявив, що Словаччина не підтримує рішення Європейської Комісії щодо надання Україні репараційного кредиту за рахунок заморожених російських активів, якщо ці кошти направлять на військові витрати³⁵.

Найпроблемнішою для України залишається Угорщина через наявність історичних та етнополітичних суперечностей, а також стійких корупційних зв'язків угорського керівництва з РФ в енергетиці та інших економічних галузях. Свою антиукраїнську позицію неприйняття санкцій щодо

³³ Жовтенко Т. Вишеградська четвірка й України: еволюція стосунків і їх сучасні безпекові виміри. *Демократичний транзит у країнах Вишеградської групи й України: вибрані аспекти*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2018. С. 196–197.

³⁴ Міністерство енергетики України. 18 жовтня 2025 р. Україна і Словаччина готові співпрацювати для посилення енергетичної стійкості та безпеки. URL: <https://mev.gov.ua/novyna/ukrayina-i-slovachchyna-hotovi-spivpratsyuvaty-dlya-posylennya-enerhetychnoyi-stiykosti-ta>

³⁵ Жирій К. «Не підтримаю жодного рішення»: Фіцо відзначився новою заявою щодо допомоги Україні. *Укрінформ*. 12 грудня 2025 р. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/robert-fico-prem-ier-ministr-slovachchini-zrobiv-zayavu-shchodo-vikoristannya-rosaktiviv-13224084.html>

рф прем'єр-міністр В. Орбан намагається виправдати інтересами угорської держави і Євросоюзу загалом³⁶. Угорщина намагається зайвий раз не загострювати свої суперечності з українського питання з Брюсселем і формально розділяє спільно союзне бачення у загально стратегічному і безпековому сенсі, проте її реальна політика підриває колективні зусилля і розмиває єдиний європейський фронт проти російської агресії.

Свідченням особливої позиції Угорщини щодо України став процес переговорів щодо двостороннього договору про співробітництво. Обидві сторони певний час висловлювали оптимістичні бачення стосовно такої угоди, але результат не було здобуто: пунктом спотикання стало негативне ставлення Будапешта до можливого членства України в ЄС і, особливо, НАТО. На переговорах угорська сторона відмовилася включати до проєкту договору пункти про підтримку вступу України до вищезазначених інституцій. Зрештою, Президент України В. Зеленський заявив, що без цих позицій договору не буде³⁷. Наступні вибори 12 квітня 2026 р. дають надію на зміну влади в Угорщині та поверненні її керівництва до загальноєвропейської та загально атлантичної позиції стосовно безпечових пріоритетів і політики допомоги України.

Малі альянси в ЦСЄ у безпековому розрізі. Тріщини, що пішли через трансатлантичні взаємини і загальне ослаблення Заходу знайшли свій вияв у зниженні дієздатності існуючих безпекових інститутів, а звідси – й посилення сумнівів стосовно того, чи зможуть вони при потребі виконати закладені в них зобов'язання. Зокрема, постає питання, чи будуть реалізовані положення Статті 5 Вашингтонського договору від 1949 р. в разі нападу на одну із договірних сторін. Особливу тривогу відчуває так звана «нова Європа» з числа держав Центрально-Східної Європи, яка після початку російської агресії в 2014 р. все більше починає сумніватися стосовно відданості принципові колективної оборони з боку Сполучених Штатів і «старих» членів НАТО.

Очевидно, що регіон Центральної та Східної Європи потребує посилення стратегічної стійкості та з опорою, перш за все, на власні колективні зусилля через будівництво малих альянсів. Слід зазначити, що історично малі альянси не виправдали себе: згадаймо хоча б регіональні утворення міжвоєнного періоду (Малу Антанту), які об'єднували новоутворені держави Центрально-Східної Європи і Балкан. Вони не змогли компенсувати неспроможність Ліги Націй

³⁶ Костіна І. Орбан вкотре заявив, що не підтримає конфіскацію заморожених російських активів. 15 грудня 2025 р. *Українська правда*. URL:

³⁷ Двосторонньої угоди між Україною і Угорщиною не буде без пункту про НАТО – Зеленський. *Укрінформ*. 7 листопада 2024 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3924637-dvostoronnoi-ugodi-miz-ukrainou-ta-ugorsinou-ne-bude-bez-punktu-pro-nato-zelenskij.html>

адекватно відреагувати на зародження агресивного реваншизму з боку нацистської Німеччини і фашистської Італії внаслідок відсутності єдності і політичної волі провідних світових держав.

Останні роки у середовищі громадськості та науковців спостерігається помітне зростання інтересу до геополітичної концепції Міжмор'я, до якого також належить і Східна та Центральна Європа³⁸. Очевидно, що це стало наслідком насамперед агресивної ревізіоністської політики Російської Федерації. У випадку практичної реалізації концепції Міжмор'я може стати союзом, спроможним утворити пояс безпеки між Західною Європою та Росією. Проте, потрібно зазначити, що цей проєкт повинен доповнювати НАТО та ЄС і ґрунтуватися на співпраці центральноєвропейських країн-членів вищезгаданих інституцій і асоціативного тріо (Україна, Молдова, Грузія)³⁹.

Як зазначає український дослідник Р. Демчишак, безпековий чинник, пов'язаний з російсько-українською війною, стає все більш визначальним в процесі геополітичного позиціонування регіону Центрально-Східної Європи і проявом цього стало виникнення низки альтернатив регіонального рівня⁴⁰. При неможливості практичної реалізації ідеї Балто-Чорноморського союзу, країни регіону схиляються до менш амбіційних і далекосяжних ініціатив. Мова йде про «Бухарестську дев'ятку», започатковану на саміті східних країн-членів Альянсу в Бухаресті 4 листопада 2015 р. у складі країн Вишеградської групи, країн Балтії, а також Болгарії та Румунії⁴¹.

На думку української дослідниці Н. Нечаєвої-Юрійчук, геополітичні ініціативи країн Центрально-Східної Європи мають на меті формування «острівців безпеки», поєднаних між собою спільними наднаціональними інтересами та цінностями⁴². Серед них – названі вище Центральноєвропейська ініціатива, Тримор'я (або Ініціатива Трьох морів) та Люблінський трикутник.

³⁸ Федуняк С. Г. Субрегіональні проєкти в контексті розвитку Східного партнерства ЄС. *Історико-політичні проблеми сучасного світу. Збірник наукових статей*. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2019. Т. 40. С. 76–82. DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2019.40.76-82>; Федуняк С. Г. Проєкт Балтійсько-Чорноморського союзу в контексті розвитку біполярної системи міжнародних відносин. *Rochnik Chelmski*. Tom 24. 2020. S. 327–337.

³⁹ Тодоров І. Я. Безпековий вимір міжнародних відносин в Східній та Центральній Європі в контексті російської агресії. *Політичне життя*. № 1 (22). С. 140. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.1.16>

⁴⁰ Демчишак Р. Б. Безпековий аспект співпраці України з субрегіональними об'єднаннями Центрально-Східної Європи. *Регіональні студії*. 2023. С. 124.

⁴¹ Там само. С. 124.

⁴² Нечаєва-Юрійчук Н. Безпекові виміри геополітичних ініціатив у регіоні Центрально-Східної Європи. *Мегіафорум*. Том 11. 2022. Чернівці. С. 146.

Субрегіональне об'єднання «Тримор'я» або Балто-Чорноморську була заснована 25 серпні 2016 р. в місті Дубровник державами Бухарестської дев'ятки, а також Австрією, Хорватією і Словенією. Хоча основними напрямками співпраці було визначено реалізацію проєктів у транспортній, енергетичній та цифровій сферах, водночас з самого початку це утворення також розглядалося як чинник реалізації безпеки регіону в широкому значенні. Як зазначає українська дослідниця Н. Нечаєва-Юрійчук, в даних умовах економічне партнерство є однією із складових безпекової взаємодії в умовах війни і без вирішення проблем військово-політичного характеру реалізація завдань в інших сферах видавалася сумнівною⁴³. Про більш широке бачення функцій регіональної ініціативи також свідчить визначення польського президента А. Дуди стосовно ідеї Тримор'я як «нової концепції для просування єдності та згуртованості Європи»⁴⁴. Таке формулювання засвідчило, на нашу думку, зростання сумнівів у частини політичної еліти країн ЦСЄ стосовно повної спроможності існуючих інститутів виконувати покладені на них функції, зокрема, у безпековій сфері. Хоча із самого початку було вирішено обмежити членство в ініціативі лише державами-засновницями, Президент України В. Зеленський проявив інтерес до участі України у діяльності даного утворення.

У ході виступу на саміті Ініціативи, що відбувся у Латвії 20–21 червня 2022 р., він підкреслив безпекову важливість постійної інституційної взаємодії з Тримор'ям заявивши, що «саме держави «Тримор'я» – це наш зв'язок з вільним світом. Постачання зброї для України, постачання палива, транспортні потоки, зелені коридори для експорту українського продовольства, міграція людей – все це працює через територію держав-учасниць цієї ініціативи»⁴⁵. Реакцією держав-учасниць ініціативи на російську агресію став спеціальний статус учасника-партнера, який Україна отримала на саміті «Тримор'я»⁴⁶.

Військово-безпекова складова проєкту також зовсім не виключалася, але у виключно допоміжному розрізі. Зокрема, польські експерти розглядали «Тримор'я» як доповнення до «східного флангу НАТО» та «внутрішню регіональну координацію, яка дозволить зайняти кращу позицію у вже перевірненій системі відносин НАТО-ЄС»⁴⁷.

⁴³ Нечаєва-Юрійчук Н. Безпекові виміри геополітичних ініціатив у регіоні Центрально-Східної Європи. *Мегіафорум*. Том 11. 2022. Чернівці. С. 151.

⁴⁴ Цит. за Нечаєва-Юрійчук Н. Вказ. пр. С. 150.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Демчишак Р. Б. Безпековий аспект співпраці України з субрегіональними об'єднаннями Центрально-Східної Європи. *Регіональні студії*. 2023. С. 125.

⁴⁷ Цит. за Демчишак Р. Б. Вказ. пр. С. 125.

У липні 2020 р. за ініціативою трьох міністрів закордонних справ Польщі Я. Чапутовича, Литви Л. Лінкявіцса і України Д. Кулеби був заснований «Люблінський трикутник» для співпраці в галузях безпеки, економіки і культури. Наступного року в ході третьої зустрічі міністрів закордонних справ було ухвалено Дорожню карту наступної взаємодії. Слід зазначати, що безпекова складова в діяльності тристоронньої ініціативи проглядалася досить чітко, зокрема, серед пріоритетів діяльності трикутника були визначені «протидія агресивній політиці РФ; військова та оборонна взаємодія із використанням потенціалу НАТО та ЄС, зокрема створенням спільної литовсько-польсько-української військової бригади; кібербезпека та боротьба із дезінформацією; енергетична взаємодія, протидія реалізації Північного потоку-2; співпраця безпекових інституцій»⁴⁸. Безпекова співпраця здійснюється за кількома напрямками, зокрема, протидія російській політиці включала боротьбу з російською дезінформацією та фейками, підтримку розбудови Литовсько-Польсько-Української військової бригади імені Костянтина Острозького, а також співробітництво в енергетичній сфері (а саме, координації спільної протидії запуску Північного потоку-2). Зважаючи на російсько-українську війну важливого значення набула гуманітарна складова співпраці у рамках Люблінського трикутника, зокрема, підтримка органами влади та наддержавними структурами Польщі і Литви біженців з України⁴⁹. Серед інших інтеграційних інституцій активно підтримала Україну Центральноєвропейська ініціатива. У декларації «Ми з Україною» було висловлено неприйняття війни як способу вирішення конфліктів і, водночас, безумовну підтримку нашої держави⁵⁰. Загалом, можна стверджувати, що невеликі інституційні формати дають можливість підтримувати певний рівень політичної співпраці України з країнами регіону, доповнюючи взаємодію в рамках НАТО, ЄС і ОБСЄ.

Розвиток безпекової ситуації на європейському континенті першої чверті XXI ст., що позначається недостатньою ефективністю існуючих структур, посилює пошук шляхів і напрямків вдосконалення вже існуючих та вироблення нових конфігурацій і альянсів. Незважаючи на усі суперечності, неясності та виклики у контексті розвитку відносин держав Вишеградської групи з України, наші країни усе-таки знаходяться на одній стороні цивілізаційного розлому сучасності і тому немає альтернативи об'єднанню зусиль перед обличчям авторитарних світових

⁴⁸ Демчишак Р. Б. Безпековий аспект співпраці України з субрегіональними об'єднаннями Центрально-Східної Європи. *Регіональні студії*. 2023. С. 125–126.

⁴⁹ Нечаєва-Юрійчук Н. Вказ. пр. С. 153–154.

⁵⁰ Там само. С. 149.

потуг. До цього, до речі, підштовхує як розгортання загальних безпекових трендів на європейському континенті, так і нестабільність, політична кон'юнктура у двосторонніх відносинах, що часто є наслідком складних історичних проблем у відносинах європейських націй. Все це відображається на взаємодії України і держав Центрально-Східної Європи у безпековій сфері. У цьому контексті перспективним видається як розвиток двосторонніх відносин держав ЦСЄ з Україною, так створення нових інституціоналізованих форматів безпеки, спрямоване насамперед на доповнення вже існуючої інституційної бази. Водночас, не можна виключати, що за умов хронічної неспроможності старих форм «новій Європі» доведеться створювати якісно нові структури безпеки і тут роль України видається непересічною.